

PAPER DETAILS

TITLE: Psikoloji ve Sanat Etkilesimi Üzerine

AUTHORS: Abdullah AYAYDIN

PAGES: 8-12

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/847626>

Bilim, Eğitim, Sanat ve Teknoloji Dergisi (BEST Dergi)

www.bestdergi.net

Psikoloji ve Sanat Etkileşimi Üzerine

Abdullah Ayaydın
Trabzon Üniversitesi

Bu makaleye atıf için:

Ayaydın, A. (2020). Psikoloji ve sanat etkileşimi üzerine. *Bilim, Eğitim, Sanat ve Teknoloji Dergisi (BEST Dergi)*, 4(1), 8-12.

To cite this article:

Ayaydın, A. (2020). On psychology and art interaction. *Science, Education, Art and Technology Journal (SEAT Journal)*, 4(1), 8-12.

Makale Türü (Paper Type):

Derleme (Literature Review)

Bilim, Eğitim, Sanat ve Teknoloji Dergisi (BEST Dergi):

Bilim, Eğitim, Sanat ve Teknoloji Dergisi (BEST Dergi); bilimsel ve hakemli bir dergi olarak yılda iki kez yayınlanmaktadır. Bu dergide; bilim, eğitim, sanat veya teknoloji ile ilgili özgün kuramsal çalışmalar, literatür incelemeleri, araştırma raporları, sosyal konular, kitap incelemeleri ve araştırma makaleleri yayınlanmaktadır. Dergiye yayınlanmak üzere gönderilen makalelerin daha önce yayınlanmamış veya yayınlanmak üzere herhangi bir yere gönderilmemiş olması gerekmektedir. Bu makale araştırma, öğretim ve özel çalışma amaçları için kullanılabilir. Makalelerinin içeriğinden sadece yazarlar sorumludur. Dergi, makalelerin telif hakkına sahiptir. Yayıncı, araştırma materyalinin kullanımı ile ilgili olarak doğrudan veya dolaylı olarak ortaya çıkan herhangi bir kayıp, eylem, talep, işlem, maliyet veya zarardan sorumlu değildir.

Science, Education, Art and Technology Journal (SEAT Journal):

Science, Education, Art and Technology Journal (SEAT Journal) is published twice a year as a scientific and refereed and journal. In this journal, original theoretical works, literature reviews, research reports, social issues, psychological issues, curricula, learning environments, book reviews, and research articles related to science, education, art or technology are published. The articles submitted for publication must have not been published before or sent to be published anywhere. This article may be used for research, teaching, and private study purposes. Authors alone are responsible for the contents of their articles. The journal owns the copyright of the articles. The publisher shall not be liable for any loss, actions, claims, proceedings, demand, or costs or damages whatsoever or howsoever caused arising directly or indirectly in connection with or arising out of the use of the research material.

Psikoloji ve Sanat Etkileşimi Üzerine

Prof. Dr. Abdullah Ayaydın

Makale Bilgisi

Makale Tarihi

Gönderim Tarihi:
23 Mayıs 2019

Kabul Tarihi:
25 Ağustos 2019

Anahtar Kelimeler

Sanat
Psikoloji
Eğitim

Özet

Sanatla ilgili tüm çalışmalar dört genel başlık altında toplanabilir. Bunlar; psikoloji, felsefe, eğitim ve estetik. Başka bir deyişle, sanatın etkileşime girdiği dört alandan biri psikolojidir. Sanat kavramı; Felsefe, eğitim ve estetik ile ne kadar alakalı olursa, psikoloji ile o kadar alakalı olur. Sanatın psikolojiye yansımaları da diğer alanlara da yansır. Çünkü tüm alanları sanata taşıyan kişi bir sanatçı, sanatçı ise psikolojisi olan bir birey. Eğitim, sanat ve psikolojinin birlikte etkileşim kurduğu önemli alanlardan biridir. Sanatın her bireyin psikolojisini etkileyebileceği gerçeğine dayanarak, sanatın öğrenci psikolojisi üzerindeki etkileri düşünülebilir. Yukarıda belirtilen psikoloji sanat etkileşimi ve sanatsal terapinin öğrenci için bir eğitim aracı olarak kullanılabileceğini söylemek kaçınılmazdır.

On Psychology and Art Interaction

Article Info

Article History

Received:
23 May 2019

Accepted:
25 August 2019

Key Words

Art
Psychology
Education

Abstract

All studies on art can be grouped under four general headings. These; psychology, philosophy, education and aesthetics. In other words, one of the four areas in which art interacts is psychology. Concept of art; The more relevant it is to philosophy, education and aesthetics, the more relevant it is to psychology. The reflections of art on psychology are also reflected in other fields. Because the individual who carries all the fields to art is an artist and the artist is an individual with a psychology. Education is one of the important areas where art and psychology interact together. Based on the fact that art can affect each individual's psychology, the effects of art on student psychology can be considered. It is inevitable to say that the psychology art interaction and artistic therapy mentioned above can be used as an educational tool for the student.

Giriş

Sanat kavramının varlığı sanatçılara bağlıdır. Sanatçı, eser ortaya koyar ve bu eserler de sanat kavramını oluşturur. Sonrasında ise sanata bağlı olarak sanat tarihi ve sanat eleştirisi gibi kavramlar ortaya çıkar. Ama tüm bu kavramları başlatan sanatçıdır. Gombrich'e (1995) göre, "aslında sanat diye bir şey yoktur sadece sanatçılar vardır." Başka bir deyişle sanatçı özne, sanat ise nesnedir.

Tüm farklı özelliklerine rağmen sanatçılar birer insandır ve bir psikolojiye sahiptir. Bu psikoloji bir şekilde sanatçının eserine yansır. Sanat eserinde ilk göze çarpan her zaman psikoloji olmasa da psikolojinin az ya da çok etkisi inkâr edilemez. Örneğin bir sanat eseri türü olan resimde görsel öğeler bulunur. Belirli bir düzen içinde bulunan bu öğeler, resim algısının mantığını oluşturur. Renk değerleri, ışık-gölge ve perspektif ile derinlik algısı verilmeye çalışılır. Manzara resmi veya tarih konulu bir resim ise zamanı sezdirebilecek mevsim veya gece-gündüz etkisi ifade edilmeye çalışılır vb. Ancak resmin türü ne olursa olsun aynı zamanda resimler sanatçıların ruhsal durumlarını yansıtır. Sanatçının bu ruhsal durumu eseri de izleyicileri de değişik alan uzmanlarını da etkileyebilir.

Psikologların, sosyologların ve sayıları her geçen gün artan sanat tarihçilerinin yaklaşımları arasındaki zıtlıklar, üç temel soruyu farklı yorumlamalarından kaynaklanabilir: İnsanlar nasıl sanatçı olur? Nasıl ve ne yaratırlar? Nasıl sanatçı kalırlar? (Zolberg, 2011: 117). Bu soruların cevabı tüm sisleri ortadan kaldırmasa da temelde bir görüş açısı oluşturabilir. Tüm bu soruların cevabı belirli bir dereceye kadar psikoloji ile ilgilidir. Edwards'a (2004) göre; yaratıcı sürecin psikolojik yönünü özellikle farklı sanat materyallerinin duygusal özelliklerini anlama ile geleneksel psikoterapötik teori ve teknikleri birleştirir. Psikolojiye olumlu ya da olumsuz etki etme terapi ile ilişkilenebilir.

Psikolojiye göre olumsuz etki terapiyi gerektirirken olumlu etki ise başlı başına bir terapi kabul edilebilir. Malchiodi'ye (2003) göre; sanat ile terapi tamamlayıcı ve bütünleyici tıbbın bir biçimi olarak değerlendirilmektedir. Resim, müzik, tiyatro, sinema, hareket ve dans gibi sanatın her alanındaki uygulamaları içerebilir. Winnicott'a (1971) göre ise; sanat terapisinin gücü hastaya sanat içinde sembolik ve metaforik bir yolda iletişim için bir fırsat sunar. Ayrıca kişinin içinde sözün olmadığı fantezi, imge, duygu ve deneyimlerine bir biçim vermesini de sağlamasıdır.

Sanatın psikolojiye etkisi sadece psikolojik sorunlarla sınırlı olmayabilir. Bedensel yetersizlikler ya da engelli olma durumlarında da psikolojik desteğe ihtiyaç duyulabilir ve burada en pratik çözüm sanat olarak düşünülebilir. Aydın'a (2012) göre; bedensel hastalık tanısı alan kişilerle yapılan sanat terapisinin diğer terapi türlerine göre en büyük farklarından birinin hastalara normallik duygularını yaşatması olduğu düşüncesindeyim. Uygulamalar sırasında sanat terapisi, hastaları o hastalıklı hayatlarından çekip bir pencere açarak nefes almalarını, kaybettikleri eğlenme kapasitelerini ve kontrol duygularını sanat ürününü yaratırken tekrardan fark etmelerini sağlamaktadır. Dışarıdan gözlemci olan kişi, hastaların uygulamalar sırasında bir yandan içlerindeki acılarıyla buluşup karmaşık duygular yaşarken bir yandan küçük çocuklar gibi eğlendiklerini çok rahat gözlemleyebilmektedir. Ayrıca sanat terapisi, çok hızlı bir gerileme sağlayarak kişinin içinde taşıdığı konuya hızlıca ulaşabilmekte ve hızlı bir ilerlemeyle içinde var olanı inkâr edilemeyecek bir şekilde ortaya koyabilmektedir.

Sanatın İnsan Psikolojisine Etkileri

Sanat robotlaşmanın önüne geçer: Robotlaşma insan psikolojisini etkiler. Günümüz teknolojisi ve bu teknolojiye bağlı olarak insanın yaşam biçimi insan psikolojisinin de sürekli değişimlere yol açabilir. Günlük hayatında robota benzer bir hayat yaşayan insanoğlu bir şekilde bu yaşam biçiminin yansımalarının psikolojisinde hissedecektir. Robotlaşma ile birlikte insan, insani özelliklerini de belirli bir dereceye kadar kaybedebilir.

Robotlaşan insan, adeta kullandığı makinenin bir dişlisi veya bir düğmesi olmaktadır. Gelişen rahatlık ve konforun bedeli ise ağır olmaktadır. Tekdüze ve hızlı yaşam, bireyin ruhsal hatta bedensel yapısını ve dengesini bozmakta, kendine ve içinde yaşadığı topluma yabancı bir duruma getirmektedir. Sanat etkinlikleri, insanı tekdüzelikten ve sıkıntıdan kurtarabilir. Yaşamını zenginleştirir, gerçekleştiremediği arzu ve isteklerini sanatla, eserle empati yaparak yaşar ve bunun sonucunda geçici olsa da mutlu olur. Sanatın kimi çevrelerde realiteden

kaçış, yani bir denge kurma olarak tanımlanması bu nedenledir denebilir (Boydaş ve Balcı, 1997:172). Çünkü sanat ile zihnini meşgul eden birey olumsuz düşüncelerinden ve takıntılarında farkında olmadan uzaklaşır.

Sanat huzur kaynağıdır: Sanat insanın ruhuna veya psikolojisine hitap ettiği için sanat ile meşgul olmak insanı rahatlatır. Sanat ile zaman geçirerek mutlu olan insan aynı zamanda huzura da kavuşmuş ya da daha çok yaklaşmış olur. Birçok insan sanata öncelikle huzur arayışıyla girer. Belki gerçek sanatçılar için bu geçerli olmayabilir. Ama oran olarak bakılırsa sanatla uğraşanların önemli bir çoğunluğu sanatta huzur bulur ve bu yönüyle sanatı çevresine de tavsiye eder. Örneğin, emeklilerin, ev hanımlarının, çocukların sanat yapma isteği sanatçı olmak için değildir. Belki de sebeplerinden biri budur.

Sanatta canlılık ve taşkınlık olduğu kadar, sükûn ve huzur da vardır. Hayatın kendisinden veya düzenli görünen cemiyetin düzensizliklerinden çok daha fazla sanat, sükûn ve huzura örnek teşkil eder. Bir tablonun yüzey ve hacimlerinin düzeninde, bir müzik parçasındaki seslerin akışında, bir şiirin verdiği ölçülü zevkte huzur ve ahenge kavuşuruz (Edman, 1998:134). Çünkü sanatın doğasında huzur vardır. Her ne kadar araştırma veya arayış sürecinde zihin yoğunluğu yaşansa da sanatın temelinde huzur vardır denebilir.

Sanat bir kaçış yoludur. Sanat bazen hayatın gerçeklerinden uzaklaştırarak insanı rahatlatır. Buradaki rahatlama insanı rahatsız eden gerçeklerden, hayal dünyasına giderek var olan bir rahatlama şeklidir. Sanat bazen hayatın zorluklarından bazen hatırlanmak istenmeyen gerçeklerden bazen de beklenmeyen gelecekte kaçıştır. Bu kaçış, çoğunlukla arayışlarla devam eder ve istenen noktayı bularak son bulur.

Bireyin içine kapanışına paralel olarak sanatçılarda da uygarlıktan kaçış eğilimleri görülür. Bu bakımdan modern sanatta ilkel yapıtların etkilerini yadırgamamak gerekir. Sanatçı için doğanın optik görüntüsü yerine, sanatçının yaratacağı psikolojik görüntü önemli olmaya başlamıştır denebilir (Ersoy, 2002:123). Çünkü sanat sıkıcı gerçeklerden bazen somut dünyadan bazen de iç dünyamızdan kaçışın sıra dışı ve iddialı bir yoludur. Edman'a (1998:134) göre; eğer sanat kaçışsa, ruhi kargaşalıklardan, sinir bozukluklarının sürüklediği zulüm ve işkencelerden, çözülmüş bir cemiyetteki yaygın sosyal huzursuzluklardan, kişideki şahsiyet çelişmelerinden ve dünyanın anarşisinden kaçıştır.

Sanat ruha hitap etmektedir. Sanat kavramının hitap ettiği son nokta insanın ruhudur. Sanat her ne kadar zekâda karşılık bulması beklense de sonuçta ruh ile yaşanabilir. İzleyicide duygusal yansımalar olsa da ruh önceliklidir denebilir. Sanat akılla, fikirle yürütülüyor görünse de sanatın esas kahramanı ruh olarak görülebilir. Sanatı insanların yapmasının temel sebebi de budur. Sanat insana hitap eder çünkü insanın ruhu vardır. Sanatçı ruhsal yapısını sanat eserine yansıtır. Sanatçı, izleyiciden farklı olarak sanat eserini yönlendiren kişidir. Böylece Sanatçı hem kendi ruhsal yapısını sanat eserine yansıtır hem de izleyiciyi ruh haliyle yönlendirmiş olur.

Sonuç olarak, her nesne ölümcüldür. Geçmişten kalan, yaşamda süren, tindir (ruh). Tinsel erk sanattır. Sanata giren ise sanatsaldır (Klee, 2006: 34). Bu tasarımlar, kimi zaman psikolojik nedenler yüzünden, kolay yürümez. Çocuk tasarımlarına dalar ve çalışmayı bırakır. Çoğu zaman bu bırakış, resmi bitirdiği kanısına dayanır. Bu gibi durumlarda, onu sarsmadan, konunun geriye kalan, unutulmuş yönlerine çevirmek gerekir (Bingöl, 1975:21). Çünkü sanat sadece zihinsel bir süreç ve bir anlam arayışı olarak düşünülemeyeceği gibi işlevsel bir amacın mantıklı bir parçası olarak da düşünülemez.

Sanat insanı metafiziğe yakınlaştırır. Metafizik gerçek hayatın ötesinde bir dünyadır. Sanat da gerçek dünyanın ötesine çıkar. Böylece sanat insanı metafizik dünyaya taşıyan bir araç durumuna gelir. Metafizik insanı ötelere götürür. Öteleri düşünen insanın hayal gücü genişler. İnsan gerçeklerden uzaklaşıp başka âlemlere gittikçe daha geniş düzlemler arasında gezer. Bu düzlemler uzamsal olarak uzayıp gider.

Varlığın sonsuz derinliklerinin bilincini ve ölçüye sığmaz metafizik acıyı tanıyan bir kimse, sanata gerçek bir tutumla yaklaşabilir. Çünkü ancak varlığın temel çelişmesine inebilen kimsenin, sanat yoluyla kurtuluş gereksinimi vardır (Geiger, 1985:77). Çünkü sanat dünyanın fiziksel kurallarına bağlı kalma zorunluluğunu ortadan kaldırmaktadır. Görsel dünya sanatçıya fizikötesi imkânlar sunabilmektedir. Bu imkânları kullanan veya değerlendiren sanatçı metafiziğe daha yakın olabilmektedir. Böylece insan daha geniş bir bakış açısına ve düşünce yapısına sahip olabilmektedir.

Sanat mistik yapıya sahiptir. Sanatın birçok yönü ile birlikte mistik yönü de söz konusudur. Sanatın mistik yönü insan psikolojisini etkiler. Sanatçı mistizme yakındır. Mistik dünya sanatın içine girerek sanatın dünyasını

da genişletir. Hatta o kadar ki bezen sanat mistizmin içinde bazen de mistizm sanatın içinde kabul edilebilmektedir. Sanat eleştirmeni ve müzik tarihçisi Cevat Memduh Altar'a (1996:50) göre, "sanatsal yaratıcılığın altı temel ögesinden biri mistisizmdir".

Sanat bugüne dek gizemden ve mistisizmden büyük oranda beslenmiştir. Sanatçılar bazen ezoterik toplulukların üyesi olmuş, orada gerçekleşen mistik deneyimlerini imgelerle ifade etmişlerdir. Ezoterik çağırışımı olan yapıtlar, ayrıca bu topluluklar için göstergeler üzerinden kurulmuş bir haritayla iletişim kurmaları yönünden önemli bir hizmet yerine getirmiştir.

Yakın zamanlarda toplumun ilgi gösterdiği farklı alanlardan yapıtlara baktığımızda, gizemli konularla ilgili çalışmaların önemli bir yer tuttuğunu görüyoruz (Koyuncu, 2008:181). Sanatın söyledikleri, bazı mistiklerin sözleri gibidir; bunlar, ne ispat edilebilir, ne reddedilebilir; ne delile bağlanabilir, ne bir tarafa atılabilir. Sanat, başka bir dünyaya "ruh için başka bir pencere" açar; başka hiçbir dilin gösteremeyeceği bir gerçeklikle tecrübeden hissesini almak üzere dalmış kimseye bir müddet için gerçek dünyayı gösterir (Edman, 1998:140). Çünkü sanat içinde taşıdığı gizemli dil ile mistizme zemin hazırlar. Bu bağlamda birçok sanatçı sanatın sıra dışı dünyasında mistizme yelken açar.

Sanat bilinçaltını boşaltır. Bilinçaltını boşaltan insanlar bir şekilde rahatlar. Bilindiği üzere insanoğlu bilinçaltından etkilenir. Psikolojik sorunların çözümünde de bilinçaltına ulaşabilme çabası oldukça önemlidir. En küçük psikolojik sorunların tedavi edilmesinde bile bireyin çocukluğuna ulaşabilme gayreti bu yüzden olsa gerektir.

Jackson Pollock şöyle demektedir; "Benim resimlerimin kaynağı bilinçaltıdır. Resimlerimi de tıpkı desenlerim gibi ele alıyorum, yani doğrudan doğruya, peşin çalışmalara başvurmaksızın... Resmi yaparken neyin meydana geldiğini pek fark etmiyor, ne yaptığımı ancak işin sonunda görebiliyorum." (Yetişken, 1998:67). Çünkü sanat bazen bilinçaltının gözle görülebilir hale getirilme uğraşdır. Bazen de bilinçaltında gizli kalmış veya sözlü olarak ifade edilememiş ifadelerin sanatın diliyle ifade edilmesidir.

Sanat duyguları yönlendirir. İnsan duygusal bir varlıktır ve duygusallıktan etkilenir. Duygusal ortamlar, duygusal resimler veya duygusal müzikler insan psikolojisini etkiler. Belki de psikoloji ile en çok ilgili kavramlardan biri duygudur denebilir. Psikoloji duyguyu etkilediği gibi duygu da psikolojiyi etkileyebilir.

Sanatçı; psikolojik tesirleri arayan, iç arzularını açığa vuruyor ki, burada kalp ve duygu rol olarak mantık ve muhakeme kalkıyor. Bu bakımdan bir kimsenin "Picasso'nun resimlerini veya Beethoven'ın müziğini anlamıyorum" demesi yersizdir, özellikle, resim sanatında, kesin bir açıklama yapılamaz. En iyisi, herkesi kendi sezgi kabiliyetine göre eserlerin tesirine terk etmesidir. Paul Klee: «Sanat, görünen şeyleri göz önüne sermez, onları görünür kılar» demiştir. O halde: eşyaya peşin hükümlerle bakılmadığı takdirde, hiç beklemediğimiz ve göremediğimiz şeyleri göreceğiz ve bulacağız (Bigalı, 1984: 122). Çünkü sanat duyguları başka bireylere aktarma çabasının farklı ve etkili bir yoludur. Etkili olma sanatsal anlamda etkileyici olmanın da başka bir yoludur.

Sanat arkadaşlık eder. Sanat insanı yalnızlıktan kurtaran önemli bir araçtır. Çünkü sanat itiraz etmeyen ve olumsuz özellikleri taşımayan bir dosttur. Bu dost vefalıdır, arkadan konuşmaz, laf sokmaz veya terk edip gitmez. Böyle bir arkadaş insan psikolojisini etkiler. Yalnızlığın olumsuz etkileri sanatın vefalı arkadaşlığı ile bir dereceye kadar ortadan kaldırılabilir.

Modern insan çevrildiği yaşam içinde yalnızdır. Ruhun ihmali günümüz eserlerinin incelenmesiyle daha net ortaya çıkacaktır. Popülist kültürün hızla yayılması bu anlamda hiç de tesadüf değildir (Koyuncu, 2008:185). Çünkü sanat ömür boyu arkadaşlık edebilir. Bu arkadaşlık çıkara ve ortaklığa bağlı değildir ayrıca sanat bir arkadaş olarak hiçbir olumsuz huyu üzerinde taşımayan aranan en ideal bir arkadaş modelidir denebilir.

Sanat cesaret verir. Bir ürün ortaya koyan bireyin özgüveni artar. Özgüveni artan birey yeni işler yapmak için kendisinde cesaret bulur. Bu cesaret yeni işler ortaya koymasına zemin hazırlar. Yeni işler ise yeni mutlulukların kaynağı olarak tezahür edebilir. May'e (1975) göre dört farklı cesaret vardır: Bunlar; fiziksel cesaret, moral cesaret, toplumsal cesaret ve yaratma cesaretidir.

Sonuç

Sanatın etkileşim içinde olduğu alanlardan biri psikolojidir. Sanat kavramı; felsefe, eğitim ve estetikle ne kadar ilgili ise psikoloji ile de o derece ilgilidir. Sanatın psikoloji üzerine yansımaları aynı zamanda diğer alanlara da yansır. Çünkü tüm alanları sanata taşıyan birey sanatçıdır ve sanatçı da bir psikolojisi olan bireydir. Sanat ve psikolojinin bir arada etkileşim içinde olduğu önemli alanlardan biri eğitimidir.

Sanat her bireyin psikolojisini etkileyebileceği gerçeğinden yola çıkarak sanatın öğrenci psikolojine olan etkileri de düşünülebilir. Bu düşünce ile yukarıda bahsedilen psikoloji sanat etkileşiminin ve sanatsal terapinin öğrenci için bir eğitim aracı olarak kullanılabileceğini söylemek kaçınılmaz bir gerçektir. Psikoloji ve sanat etkileşimini bilmek dolaylı da olsa sanat eğitim etkileşimini bilmeye yakındır. Bu yüzden özellikle sanat ve psikoloji etkileşimi üzerinde durulmuştur.

Kaynaklar

- Atlar, C. M. (1996) Sanat Felsefesi Üzerine, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
Aydın, B. (2012). *Tıbbi Sanat Terapisi*, Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar; 4(1):69-83
Bigali, Ş. (1984). Resim Sanatı. Ankara: Şafak Matbaası
Bingöl, C. (1975). Resim Nedir Nasıl Yapılır Nasıl Öğretilir İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
Boydaş, N. Ve Y.B. Balcı. (1997). Eğitimbilime Giriş. Ankara: Gazi Kitabevi.
Edman, I. (1998). Sanat Ve İnsan.(Çev: Turhan Oğuzkan) İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
Edwards, D. (2004). Art Therapy. London: Sage Publications.
Ersoy, A. (2002). Sanat Kavramlarına Giriş. İstanbul: Yorum Sanat Yayıncılık
Geiger, M. (1985). Estetik Anlayış. (Çev:Tomris Mengüşoğlu) İstanbul: Remzi Kitabevi
Gombrich, E.H. (1995). Sanatın Öyküsü. İstanbul: Remzi Kitabevi.
Klee, P. (2006). Çağdaş Sanat Kuramı (Çev: Mehmet Dünder) Ankara: Dost Kitabevi Yayınları
Koyuncu S. S. (2008). Sanatın Boşluğunda Duran Giz: Ezoterizm 3.Ulusal Sanat Eğitimi Sempozyumu (Bildiriler Kitabı), Ankara: Gündüz Eğitim Ve Yayıncılık.
Malchiodi, C.A. (2003.). Expressive Arts Therapy And Multimodal Approaches. In Handbook Of Art Therapy, New York: Guilford Press,
May, R. (1975). The Courage To Create. New York: Ww Norton.
Sezer, H. (2001). İlköğretimde Resim-İş Eğitimi, Ankara: Meb Projeler Koordinasyon Dairesi Başkanlığı.
Winnicott, Dw. (1971). Playing And Reality. New York: Basic Books.
Yetişken, H. (1998). Estetiğin Abc'si. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
Zolberg, V. L. (2011). Bir Sanat Sosyolojisi Oluşturmak (Çeviren: Buket Okucu Özbay). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi

Yazar Bilgileri

Abdullah Ayaydın

Orcid: 0000-0003-3326-1664

Trabzon Üniversitesi

Fatih Eğitim Fakültesi. B Blok

Trabzon

İrtibat yazar e-posta: ayaydin2011@hotmail.com